

VI

Через тиждень Горovenko звінчався з Наталею: весілля відбулось тихо, без бучності, без пишності. Горovenko став далеко спокійніш; дістав знов свої папери, матеріали, прийнявся за роботу. Не страх за шпигунство Галкіна, ні сподівання «приказа» вже не тривожили його; жінчина любов, тихі, розумні розмови з тестем наче бальзам спокою вливались в його серце... Робота пішла, хоч і не так бистро, як би він хотів, але все-таки йшла. Наталка чула себе щасливою.

Тим часом вибух взрив у Зимньому дворці в Петербурзі; за тим стріляння у міністра Лоріс-Мелікова і повішення Млодецького, а в Києві суд знов засудив на шибеницю аж трьох; двох повісили, третього, Арсенія Богуславського, помиловили. Реакція і паніка царювали скрізь по Росії, рикошетом обізувалися і в сонному Глупові.

Засуджений тепер на шибеницю попович Арсеній Богуславський вчашав колись до декотрих з київських українофілів: як вирік йому суд приговор на шибеницю, Богуславський впав в ноги жандармам, став каятися і присягатись сказати «усе, що він знає». Знав він мало — просто нічого не знав, а може, і нічого було знати. Богуславського посадили писати свою сповідь — донос. І почав він в свою нечестиву грамотку записувати усякого, кого вважав за українофіла, кого стрічав в українофілів!.. Чис життя згадав, те і промовляв його гадючий язик, те і писала його юдина рука... І написала вона цілу сотню імен і між ними ім'я Горovenka... Сього доволі було, щоб з Києва написали у Глувів до ісправника, щоб потрусили Горovenka.

Довелося Горovenкові вдруге винести знайому вже колотнечу, знайому наругу чоловіка і його домашнього кубла. На сей раз Горovenкові нерви видержали себе лучче; хоч трусениця пожерла усі його матеріали, що збирав задля своєї історії. Ісправнику не було написано, чого він мусить шукати, трусячи Горovenka: «отобрать все, что окажется противозаконным», — стояло у київському приказі. Пухно, чоловік з університетською освітою, не довго ламав свою освічену голову над питанням, що «протизаконне», а що ні! Він забрав усі Горovenкові папери і відіслав у Київ. «Нехай вже там розбирають, — говорив він, — а мені тут ніколи возитися над усякою дурницею, у мене і свого діла доволі, ось поки», — він проводив пучкою по шиї під бородою.

— Дурні ми, дурні з тобою, — говорив Натальський зятеві, — що б було усі твої папери держати у мене в кабінеті.

— Хто ж його сподівався на його трусеницю... а ще більш, хто б його сподівався, що заберуть «яко протизаконне» виписки і вирізки з цензурованих книжок і часописей або з архівних документів.

— Жаль, великий жаль...

— Як не жаль, кілько-то літ я збирав, а тепер все пропало. От життя!

— Юрасю любий! ти вельми стривожився, — заспокоювала його Наталя, — спочинь, втихомирся.

— Легко тобі сказати: втихомирся, та не легко мені се зробити, — відповів Горovenko. — Як його втихомитися? Як його примиритися? Як його жити? Таке життя викликає в моїй душі не апатію, а ненависть... помсту... сліпу, може, нерозумну, але справедливу. Добре б помиритися, добре б сідати, коли б я бачив, що хоч десь далеко, далеко дніє, займається на мирний, спокійний світ, а не на бурю... коли б я бачив, що наша «інтелігентна» громада ворухиться, хоче жити своїм життям, а то!.. Я б втихомирився, коли б я бачив, що мої вимагання не сходяться з громадськими, що я мушу щось спустити, уступити і якось підладиться до громадського життя... Коли б... коли б... Гляньте, що діється: громада не живе, а тліє, гниє, наче колода в багні, у неї нема, вона не заявила ніяких своїх вимагань... До чого би тут можна примиритися, з чим примиритися, з чим погодитися, чим затихомиритися?..

Наталя не знала, що відповідати, і мовчала: вона бачила, що в політичних питаннях вона мало

що розуміє, і вслухувалась і вдумувалася в спірки і розмови чоловіка з батьком.

Життя Горовенкове пішло собі спокійно, тихо; тільки у Юрковій душі не було спокою, але про се він мовчав; він не любив ділитися своїм лихом; один тільки батьківський погляд старого Галкіна догадувався, що діється в душі його зятя.

Прийшла весна 1880 року — і розпустився своєю пишною красою Горовенків сад! Природа після довгої, холодної зими ожила і звала чоловіка до себе на роботу. Знайшлась робота і Горовенкові: він зрадив; він щодня нарівні з тижневими наймитами рано вставав і виходив на роботу; копав город, садив, бороновав, підчищав дерева, вирізував сушняк, чистив доріжки, копав грядки на квітки. Приходив снідати — вставала його любя Наталя... Після снідання вона, упоравшись по своєму хатньому ділу, виходила до його в сад і помагала йому коло квіток; сіяла їх, пересаджувала. Старий Натальський і собі не відставав від дітей: там копне заступом, там підріже суху гілля, там обмаже деревину... Прийдуть до обіду:

— Не той вже я став, дітки!.. Здоров'я нема... от, от — кавкуну...

А ввечері іде у їх друга рада:

— Як би то добре було отут завести ремісничу школу! Ти б учив школярів наукам; Наталя вчила б дівчат шити, а я б господарював... Е! та се мрія...

— Треба поспробувати, треба переговорити з земцями, — відповідав Юрко.

— Даремна річ — тепер і говорити з ними про се діло... тепер їм і без того всюди верзеться соціалізм, а у хуторі Горовенка — по-їхньому, у самому гнізді соціалізму, щоб завести школу та ще, щоб ти вчителював!.. ба! Та вони при одній гадці про се перелякаються!.. З такими мертвими людьми нічого і говорити. Тривай, восени вибори, може, нових виберуть, не таких полохливих, не таких тупоголових.

Проїшла весна. Затихли вішання... Реакція починала ніби затихати; в печаті стало інколи прокидатися живе слово.

— Ти б написав, Юрасю, — радив Горовенкові тесть, — до Лоріса лист; може б, він визволив тебе з-під надзору.

— А що про се там скажуть?

— Скажуть, що ти добре зробив; бо коли будеш вільний чоловік, їм же від тебе більше користі буде.

— Справді так, треба написати.

Горовенко сів увечері сочиняти лист до міністра: не давалося йому то «сочиненіє»; напише раз, прочитає, ні, не годиться; порве, пише вдруге, знов погано. «Виходить все, наче я чого випрошую! — думав Горовенко. — Так не слід, се якось по-лакейськи... просити мені нічого, ні за що... вони мене двічі осоромили; двічі зробили наругу; вкрали здоров'я, працю, заграбили місто моє, вбили мою матір, і я ж ще мушу у їх просити... Винитися... За що? В чому я був винний?» — Горовенко кинув перо, розірвав третій лист і сів, підпершись в коліна обома руками... Через кілька хвилин йому показалося, що в хаті димно; він підняв голову: на стінах, на стелі, на столі — скрізь бачив він якісь червоні, наче кроваві плями; він підійшов до столу, щоб роздивитися пляму, а біля столу стояла мати.

— Мамо! — тихесенько промовив Горовенко. — Се ви?

Мати мовчала. Він спитав удруге, відповіді не було; він ступив до неї ближш... мати зникла. Горовенкові стало холодно; він швидше потушив свічку і пішов в залу.

— Написав вже? — спитала жінка.

— Ні, тричі писав і тричі рвав; ніяк не напишу, не зумію.

— Де-таки не зумієш, — відповіла Наталя, — просто не хочеш...

— Не хочу, кажеш ти? — Горовенка так боляче кольнуло в серце, що він не всидів на своєму місці. — Не хочу, я не хочу... ти не подумавши се сказала.

Натальський, дивлячись збоку, зрозумів, як отсе слово вразило Горовенка. Бажаючи швидше потушити пожежу, котрої дочка не примічала, він сказав:

— І я розумію, що справді він не може: чоловік зроду не писав канцелярських листів. Се особа наука... я на їй зуби приїв... сяду, так зразу напишу... хочете?

— Напишіть, татусю! — сказав Юрко. — Я підпишу, аби, знаєте, не було того мерзенного лакейства...

— Не вчи, знаю, — з сим словом він пішов в кабінет. Не минуло і півгодини, як Натальський вернувся з готовим листом до міністра.

— Слухай, Юрасю! — він прочитав лист. — Чи годиться, чи ні?

— Давайте, зараз підпишу.

— Треба ж переписати.

Вранці Горовенко відніс той лист до ісправника; сей прочитав, запечатав і відіслав на пошту.

Пішли у Горовенка нові сподівання... Наталя спала і бачила тільки те, чого їй бажалося. «От ослобонять Юрка; зараз поїдемо в Київ... Я зроду не була в Києві... Там опера є; я зроду не була в опері... коли б швидше».